ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ТА СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ[1]

Анотація. Строки звернення до суду в спорах про моральну шкоду безпосередньо впливають на те, чи дійде справа до призначення судово-психологічної експертизи. Матеріал редакції поєднує правові позиції Верховного Суду й Конституційного Суду України щодо позовної давності у вимогах про відшкодування моральної шкоди з довідкою про можливості експертизи: з 18 січня 2019 р. атестовані Мін'юстом судові експерти-психологи мають зареєстровану методику, яка дає змогу встановити факт моральних страждань особи, чиї права порушено, і науково обґрунтувати орієнтовний розмір грошової компенсації. Позовна давність, за наведеними позиціями, не поширюється на вимоги про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (п. 3 ч. 1 ст. 268 ЦК України; постанова ВС від 17.12.2019 у справі № 210/5259/16-ц), а також на інші вимоги, що випливають із порушення особистих немайнових прав. У спорах про шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, перебіг позовної давності, за позицією КЦС ВС (справа № 452/435/17, 02.09.2020), починається з повідомлення особі про підозру, оскільки цивільний позов за ст. 128 КПК України можна пред'явити лише до підозрюваного чи обвинуваченого. У справі № 132/2083/16-ц (28.03.2018) перебіг пов'язано з виявленням збитків, а не з установленням вини судовим рішенням. Конституційний Суд України в рішенні від 22.02.2012 у справі № 1-5/2012 розтлумачив ст. 233 КЗпП України: для вимог про середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні та пов'язану з цим моральну шкоду діє тримісячний строк, перебіг якого починається від дня, коли працівник дізнався чи мав дізнатися про фактичний розрахунок. Окремо згадано річну позовну давність за п. 2 ч. 2 ст. 258 ЦК України у спорах, пов'язаних із поширенням недостовірної інформації. Додатково наведено позиції про презумпцію обізнаності особи щодо порушення її прав (справа № 200/19766/16-ц) і допустимість усного клопотання про поновлення процесуального строку в господарському процесі (справа № 910/6915/19). Добірка допоможе адвокатам і судовим експертам оцінити процесуальні перспективи позову ще до замовлення експертизи.

Ключові слова: моральна шкода, позовна давність, відшкодування моральної шкоди, судово-психологічна експертиза, моральні страждання, особисті немайнові права, цивільний позов у кримінальному провадженні, трудові спори, практика Верховного Суду, Конституційний Суд України.

Limitation Periods for Compensation of Non-Pecuniary (Moral) Damage and Forensic Psychological Examination in Ukraine

Abstract. Whether a claim for non-pecuniary (moral) damage is time-barred often decides whether a forensic psychological examination will ever be ordered. This editorial review brings together positions of the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine on limitation periods in such claims and recalls that since 18 January 2019 forensic psychologists certified by the Ministry of Justice of Ukraine have had a registered method for establishing the fact of mental suffering and substantiating an approximate amount of monetary compensation. According to the review, no limitation period applies to claims for harm caused by injury, other damage to health or death (Article 268 of the Civil Code; Supreme Court ruling of 17 December 2019 in case No. 210/5259/16-ц) or to other claims arising from violations of personal non-property rights. For damage caused by a criminal offence, the Cassation Civil Court has held that the period starts when the person is notified of suspicion, since a

civil claim under Article 128 of the Criminal Procedure Code may be brought only against a suspect or accused; another ruling links the start of the period to the discovery of losses rather than to a conviction. In labour disputes the Constitutional Court's decision of 22 February 2012 confirmed a three-month period under Article 233 of the Labour Code, running from the day the dismissed employee learned of the final settlement. A one-year period under Article 258(2)(2) of the Civil Code is mentioned for disputes over the dissemination of false information. Further rulings concern the presumption that a person knows of a violation of his or her rights and oral applications to renew procedural time limits. The compilation helps advocates and experts assess a claim's prospects before commissioning an examination.

Keywords: non-pecuniary damage, moral damage, limitation period, forensic psychological examination, mental suffering, personal non-property rights, civil claim in criminal proceedings, labour disputes, Supreme Court case law, Constitutional Court of Ukraine.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 27.12.2021.*

Повний текст

1. Позовна давність не поширюється на вимоги про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Постанова Верховного Суду від 17 грудня 2019 року по справі № 210/5259/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/7871545

Правова позиція: згідно з пунктом 3 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється на вимоги про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Посилання касаційної скарги на пропущення позивачем строку звернення до суду з цим позовом є необґрунтованим, оскільки відповідно до статті 83 ЦК УРСР, який діяв на час виникнення спірних правовідносин, позовна давність не поширюється на вимоги, що випливають з порушених особистих немайнових прав, крім випадків передбачених законом. Така правова позиція висловлена в постанові Верховного Суду України від 18 березня 2015 року № 6-24цс15.

2. ВС/КЦС: Позовна давність у спорах пов'язаних із відшкодуванням шкоди завданої злочином починається з дати повідомлення про підозру (ВС/КЦС у справі № 452/435/17 від 02.09.2020).

Правова позиція: Нормами з ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

За змістом цієї норми початок перебігу позовної давності збігається з моментом виникнення в зацікавленої сторони права на позов, тобто можливості реалізувати своє право в примусовому порядку через суд.

При цьому порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в ч. 1 ст. 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов`язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права й саме із цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

За нормами ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред`явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Отже, виходячи із змісту вказаної статті початок перебігу позовної давності для потерпілого у кримінальному провадженні за вимогами про відшкодування шкоди співпадає з моментом появи у кримінальному провадженні особи у статусі підозрюваного чи обвинуваченого, тобто коли у потерпілого виникає право на пред`явлення позову до конкретної особи.

3. Позовна давність у спорах про стягнення збитків, спричинених злочином розпочинається з моменту виявлення таких збитків, а не встановлення вини судовим рішенням (ВС/КЦС № 132/2083/16-ц від 28.03.2018).

Правова позиція: Відповідно до статті 256 ЦК України позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (стаття 257 ЦК України). Згідно з частиною першою статті 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. За змістом цієї норми початок перебігу позовної давності збігається з моментом виникнення в зацікавленої сторони права на позов, тобто можливості реалізувати своє право в примусовому порядку через суд. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (частина четверта статті 267 ЦК України).

Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в частині першій статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов`язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права й саме із цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Позивач повинен також довести той факт, що він не міг довідатися про порушення свого цивільного права, що також випливає із загального правила про обов`язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше. **Зазначена правова позиція викладена в постанові Верховного Суду України від 22 лютого 2017 року № 6-17цс17.**

Відповідно до частин першої, четвертої та сьомої статті 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред`явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченогоабо до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Форма та зміст позовної заяви повинні відповідати

вимогам, встановленим до позовів, які пред`являються у порядку цивільного судочинства. Особа, яка не пред`явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред`явити його в порядку цивільного судочинства.

Згідно з частиною другою статті 265 ЦК України, якщо суд залишив без розгляду позов, пред`явлений у кримінальному провадженні, час від дня пред`явлення позову до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності.

Аналіз змісту вказаних норм дає підстави для висновку про те, що початок перебігу позовної давності для потерпілого у кримінальному провадженні за вимогами про відшкодування шкоди співпадає з моментом появи у кримінальному провадженні особи у статусі підозрюваного чи обвинуваченого, тобто коли у потерпілого виникає право на пред`явлення позову до конкретної особи.

Відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має свої особливості, які полягають у тому, що згідно зі статтею 128 КПК України цивільний позов у кримінальному провадженні може бути пред`явлено не до будь-якої особи, а виключно до підозрюваного чи обвинуваченого, що у свою чергу вказує на початок перебігу в такому випадку строку позовної давності саме з моменту повідомлення особі про підозру, тобто коли особа визначена слідчим як така у відношенні якої достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення (стаття 276 КПК України).

У цій справі спір стосувався деліктних правовідносин, відшкодування шкоди, завданої злочином, де необхідно було встановити вину, яка є однією з обов`язкових підстав цивільно-правової відповідальності, на відміну, наприклад від відшкодування шкоди, завданої при дорожньо-транспортній пригоді чи за незаконне засудження, де вина не є обов`язком доведення для позивача.

Отже, національне законодавство доволі чітко врегульовує питання позовної давності у спірних правовідносинах. Такий висновок узгоджується із висновком Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеному у постанові від 21 січня 2020 року у справі № 369/1850/18 (провадження № 61-18948св19).

4. Для звернення працівника до суду з заявою про вирішення трудового спору та про відшкодування завданої при цьому моральної шкоди встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася порушення прав, фактично їх поновив. Рішення Конституційного Суду України від 22 лютого 2012 року у справі № 1-5/2012 за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 2371 цього кодексу. - URL: https://ips.ligazakon.net/document/KS12008?an=56

Правова позиція: До вимог про відшкодування моральної шкоди у випадках, передбачених трудовим законодавством, - тримісячний строк (ст. 233 КЗпП України).

В аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 116, 117, 2371 цього кодексу слід розуміти так, що для звернення працівника до суду з заявою про вирішення трудового спору щодо стягнення середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку при звільненні та про відшкодування завданої при цьому моральної шкоди встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично з ним розрахувався.

5. До вимог про відшкодування моральної шкоди, заподіяної поширенням відомостей, що не відповідають дійсності і порочать честь, гідність чи ділову репутацію фізичної або юридичної особи, згідно з п.2 ч.2 ст.258 ЦКУ застосовується строк позовної давності в один рік.

6. До інших вимог про відшкодування моральної шкоди, як вимог, що випливають з порушення особистих немайнових прав, строки позовної давності відповідно до ст. 268 ЦК України не застосовуються.

Додаткові правові позиції Верховного Суду.

1. Обізнаність про порушення права презюмується, неможливість довідатись про таке порушення слід довести (ВС/КЦС № 200/19766/16-ц від 15.01.2020).

Правова позиція: В свою чергу згідно прцедентної практики Європейського суду з прав людини позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце в далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту з плином часу.

Порівняння термінів «довідалася» та «могла довідатися», що містяться в статті 76 ЦК Української РСР, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов`язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права й саме із цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також випливає із загального правила про обов`язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше.

2. Клопотання про поновлення процесуального строку можна заявляти і усно. Письмова форма НЕ ОБОВ'ЯЗКОВА (ВС/КГС № 910/6915/19 від 02.12.2019).

Правова позиція: за правилами ч. 2 ст. 169 ГПК України, заяви, клопотання і заперечення подаються в письмовій або усній формі. У випадках, визначених цим Кодексом, або на вимогу суду заяви і клопотання подаються тільки в письмовій формі.

При цьому, ст. 119 ГПК України не передбачає подання заяви про поновлення процесуального строку виключно в письмовій формі, як відсутня і вимога суду у даній справі про подання такої заяви в письмовій формі, а тому допускається її подання в усній формі за умови дотримання вимог ч. 4 ст. 119 ГПК України.

Судами було встановлено, що зустрічна позовна заява була подана відповідачем через канцелярію суду 24.07.2019. Згідно з протоколом судового засідання від 24.07.2019 у цей же день представник відповідача в судовому засіданні заявив усне клопотання про поновлення строку для подання зустрічного позову. А тому вчинення відповідачем такої процесуальної дії за формою узгоджується з вимогами частини 2 статті 169 ГПК України, а також відповідає встановленому частиною 4 статті 119 цього Кодексу критерію одночасності, оскільки на момент подання усної заяви про поновлення строку питання про прийняття до розгляду зустрічного позову судом ще не вирішувалось.

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа** на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент
Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом
проведення експертиз за експертною спеціальністю
14.1 “Психологічні дослідження”, поліграфолог

Україна,
02024, Київ,
вул. Магнітогорська, 1б, оф. 304,
E-mail: 2825818819@mail.gov.ua

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

Офіційній Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи, судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035)

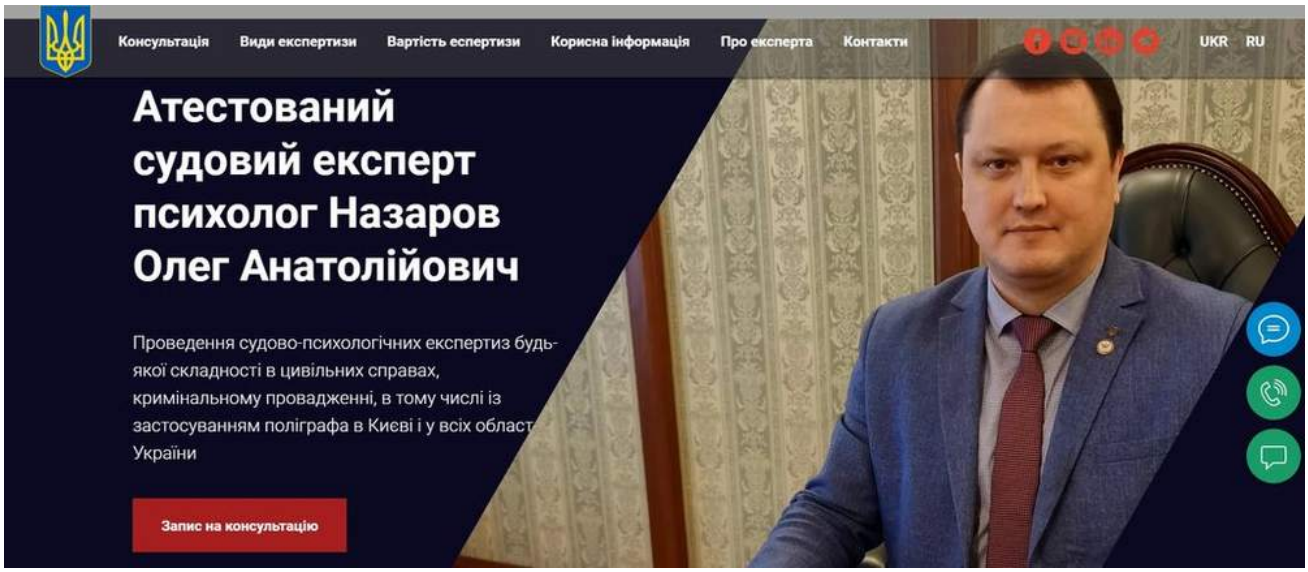

Офіційний Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (поліграф EyeDetect, розробник Converus Inc., USA)

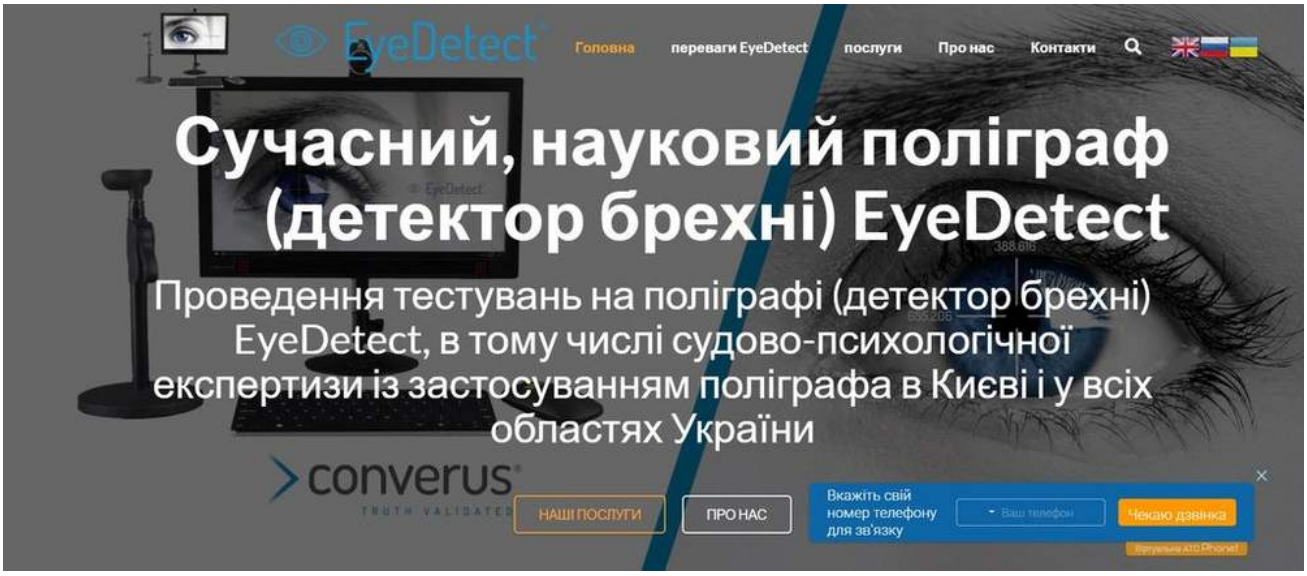

Продаж портативного обладнання для поліграфа **Mobi підлокітники Polygraph в Україні (Схвалено президентом Міжнародного співтовариства поліграфологів, ISOPE, США)**

В Україні затверджена кваліфікаційна характеристика професії «Поліграфолог» та 25 жовтня 2021 року уведена сама професія «Поліграфолог» змінами № 10 до Національного класифікатора професій ДК 003:2010

Надання послуг щодо розробки та проведення групових тренінгових занять за різними напрямами судово-психологічної експертизи в сучасному судочинстві, у тому числі із застосуванням поліграфа

Незалежній не державній професійній атестованій судово-психологічній експертизі в Україні бути: історія однієї перемоги або про можливість призначення першої недержавної професійної атестованої судово-психологічної еспертизи з 09 липня 2020 року

Електронна бібліотека судді, адвоката, психолога, батьків: «Допит, опитування дитини в суді». Методичні рекомендації, нормативні документи, постанови Верховного Суду

Огляд змін до законодавства України: процесуальний статус спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки з 1 липня 2020 року

Електронна бібліотека правозахисника України. Серія: Застосування рішень Європейського суду з прав людини в українському судочинстві

Електронна бібліотека судді України: квітень 2020 року (більше 70 книг)

Колекція зразків клопотань про відкладення розгляду справи у зв'язку із впровадженням карантину та типові зразки заяв, які подаються до суду станом на 20 березня 2020 та оголошення ДСА України від 19 березня 2020

References

1. Pozovna davnist shchodo vidshkoduvannia moralnoi shkody ta sudovo-psykholohichna ekspertyza v Ukraini [Limitation Periods for Compensation of Non-Pecuniary (Moral) Damage and Forensic Psychological Examination in Ukraine]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 6 (36). URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/6353-pozovna-davnist-shchodo-vidshkoduvannya-moralnoji-shkodi-ta-sudovo-psikhologichna-ekspertiza-v-ukrajini (onovlena versiia vid 27.12.2021). [in Ukrainian].